

Andrzej Jurek

Współpraca bibliotek kościelnych w przekazywaniu dubletów i druków zbędnych : wykorzystanie nowoczesnych form zarządzania zbiorami

Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2 (30-31), 140-149

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANDRZEJ JUREK¹

WSPÓŁPRACA BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH W PRZEKAZYWANIU DUBLETÓW I DRUKÓW ZBĘDNYCH. WYKORZYSTANIE NOWOCZESNYCH FORM ZARZĄDZANIA ZBIORAMI

Zgodnie z definicją encyklopedyczną druk zbędny, to egzemplarz niepotrzebny bibliotece, najczęściej dublet, albo publikacja wykraczająca treścią poza zakres gromadzonych przez bibliotekę zbiorów lub zdezaktualizowana pod względem naukowym, gospodarczym, politycznym.² Dublet natomiast, to drugi lub dalszy identyczny egzemplarz dokumentu. Dublety w bibliotece pojawiają się w wyniku zakupów całych księgozbiorów, wpływają z darów i wymiany. Stanowią rezerwę dla zastąpienia nimi egzemplarzy zniszczonych, często są podstawą zasobu wymiennego biblioteki w prowadzeniu wymiany bibliotecznej.³

Jednym z zadań biblioteki jest zarządzanie dubletami i drukami zbędnymi. Jest to zadanie dwukierunkowe. Część księgozbioru pozyskana jest właśnie tą drogą. Z drugiej strony pozbywanie się niepotrzebnej części zbiorów jest koniecznością, gdyż nieekonomiczne jest gromadzenie wielu egzemplarzy tego samego tytułu, chociażby ze względu na oszczędność miejsca w magazynie. Proces ten spełnia również zadanie ratowania księgozbioru, gdyż często w bibliotekach

¹ Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

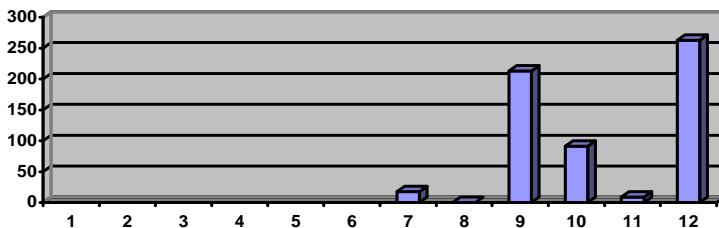
² *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego* (1976). Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, s. 101.

³ Tamże, s. 103.

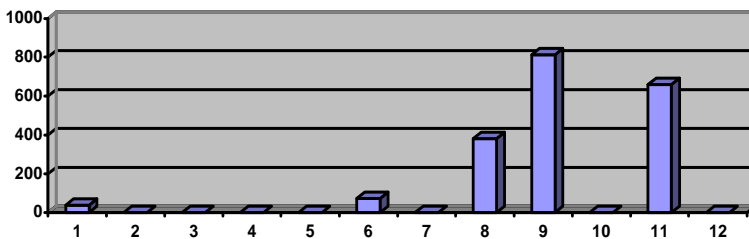
dublety lub druki zbędne są rozdawane lub wyrzucane właśnie z powodu braku miejsca do ich przechowywania. Z kolei biblioteki, które nie mają tych pozycji w swoich zbiorach, chętnie by przejęły niepotrzebne gdzieś indziej egzemplarze. Publikacje związane z regionem lub tworzone przez lokalne ośrodki wydawnicze lub naukowe czasami trafiają do okolicznych bibliotek w nadmiarze, natomiast nie docierają w inne regiony kraju. Tak więc, część zdublowanych zbiorów może mieć charakter regionalny, ograniczony nakład i jednorazowe wydania powodują, że czasami jakaś pozycja znajduje się w wielu egzemplarzach, lecz tylko w jednej bibliotece i jeśli nie zostaną one przekazane dalej, to po kilku latach, na skutek zniszczenia, lub innych zdarzeń losowych – mogą stać się niedostępne w żadnej z polskich bibliotek.

W Bibliotece Teologicznej UŚ w Katowicach ilość książek i czasopism uznawanych za dublety była zawsze spora. Prace nad ich opracowaniem były prowadzone dość nieregularnie, gdyż mnogość innych zadań przy niezbyt dużej ilości pracowników powodowały, że priorytet zawsze miały prace ważniejsze. Na szybkie i pobieżne opracowywanie zbiorów, które mogłyby udostępnione innym bibliotekom, oraz sporządzanie ich zestawień było przeprowadzane na ogół w okresach mniejszego obciążenia pracą. Często były to okresy wakacyjne, gdy czytelnicy pojawiają się w znacznie mniejszej ilości, a pracownicy naukowcy wydziału na ogół są na urloпах. Widać to na miesięcznych zestawieniach ilości dubletów i druków zbędnych przedstawionych poniżej w postaci wykresów. Rozpoczęty w czasie wakacji proces publikacji nowych list dubletów owocował składaniem zamówień przez inne instytucje oraz obsługą tych zamówień w późniejszych miesiącach, nawet do końca roku. Udział w opracowaniu tych zbiorów mieli również praktykanci, którzy odbywając wakacyjne praktyki w tej bibliotece i poznając pracę w różnych działach biblioteki – mieli okazję również mieć swój wkład w przygotowywanie list dubletów. To zadanie nie wymagało zaawansowanej wiedzy z bibliotekoznawstwa i nie wiązało się z taką odpowiedzialnością jak opracowywanie nowego zasobu, więc było z korzyścią zarówno dla praktykantów jak i dla biblioteki.

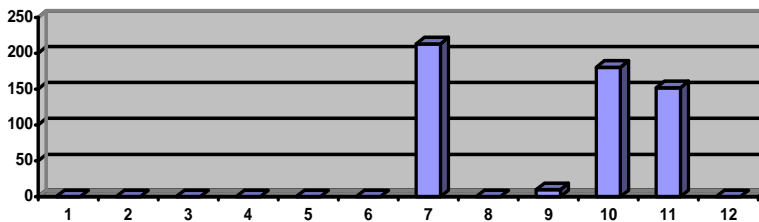
Wykres 1.
Pozycje wysłane w 2006 roku

Wykres 2.
Pozycje wysłane w 2007 roku

Wykres 3.
Pozycje wysłane w 2008 roku

Tab. 1.
Ilość woluminów wysłanych w latach 2006-2008

ROK	2006	2007	2008
WOLUMINY WYŚLANE	600	1900	1000

Sposoby opracowania dubletów w BT

1. Wykazy drukowane

Pierwszym zastosowanym w BT sposobem opracowania dubletów były papierowe listy. Opracowanie ich odbywało się przy pomocy edytora tekstu na komputerze. Listy były kolejno numerowane, a na każdej z nich znajdowało się ok. 15 pozycji. Opisy bibliograficzne zbiorów były maksymalnie skrócone (nazwisko autora, tytuł, ew. tytuł serii, rok i miejsce wydania) – pozwalające jedynie określić czy pozycja znajduje się w czyichś zbiorach.

Zaletą tego rozwiązania była prostota obsługi. Przede wszystkim do tworzenia takiej listy nie była wymagana umiejętność obsługi komputerowego systemu bibliotecznego. Opracowaniem ich mogły zatem zajmować się osoby nie posiadające przygotowania bibliotecznego, czyli np. wolontariusze z Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego lub praktykanci.

System ten posiadał też kilka wad. Listy dubletów były rozsyłane pocztą elektroniczną lub tradycyjną do wielu instytucji w tym samym czasie. W miarę spływania zamówień na dublety ich stan się wyczerpywał, a dalej napływały kolejne zamówienia sporządzane na podstawie początkowych list. Często było to, że dana pozycja była zamawiana wielokrotnie przez inne instytucje, gdy już została wysłana tej, która pierwsza zamówiła tę pozycję. Praca związana z zamówieniem i z przygotowaniem zamówienia była więc utrudniona (nadmiarowa). Po pewnym czasie, gdy listy stawały się nieaktualne, były edytowane przez usuwanie wysłanych już pozycji i trafiały ponownie do zestawu rozsyłanego przy kolejnej okazji.

2. Baza danych w systemie bibliotecznym

Aby usprawnić proces obsługi dubletów potrzebny był sposób, który będzie pozbawiony wyżej wymienionych wad (a przynajmniej ich części) i pozostanie prosty w obsłudze. Obsługa nie może być bardziej czasochłonna niż poprzednim systemie. Chodziło przede wszystkim o zaoszczędzenia czasu przy opracowywaniu, a zatem zwiększeniu wydajności tego procesu. Po gruntownej analizie procesów towarzyszących obsłudze dubletów powstało rozwiązanie oparte

na bazach bibliotecznych w systemie MAK. Jak wiadomo, bazy te mogą być umieszczone na serwerze i widoczne w Internecie.

3. Zalety rozwiązania

Bazy są na bieżąco prezentowane w Internecie i wyświetlana jest ich bieżąca zawartość, a nie stany sprzed wielu miesięcy. Oczywiście w tym systemie może również się zdarzyć dublowanie zamówień, gdyż pozycje z bazy danych są wycofywane nie w momencie złożenia zamówienia przez zamawiającą bibliotekę, lecz w chwili przygotowywania zamówienia do wysyłki, przez osobę odpowiedzialną za zebranie i przygotowanie zestawu do wysyłki. Jest więc pewien okres, w którym, pomimo, że pozycja została już przez kogoś zamówiona – dalej widnieje na liście jako możliwa do zamówienia.

Kolejną zaletą tego systemu jest możliwość ciągłego uzupełniania bazy dubletów. Każda dodana pozycja od razu jest widoczna w Internecie. Tu jednak trzeba było zapewnić mechanizm przeszukiwania pozwalający wyodrębnić nowo dodane pozycje z całej bazy. System ten nie miałby sensu, gdyby po każdej aktualizacji bazy osoby zainteresowane dubletami musiały przeglądać całą bazę, próbując znaleźć nowe pozycje. Został więc stworzony dodatkowy indeks ułatwiający przeszukiwania – miesiąc dodania pozycji do bazy (wraz z rokiem). Miesięczne porcje nie były dotychczas na tyle duże, żeby były rozbite na jakieś mniejsze jednostki a z drugiej strony nie powodowały nadmiernej ilości pozycji w indeksie. Oczywiście do indeksu trafiały tylko te miesiące, w których dodawane były nowe pozycje. Osoby regularnie przeszukujące bazę dubletów mogły zaglądać do niej co miesiąc przeglądając tylko najnowsze pozycje. Osoby odwiedzające bazę co pół roku, lub rok mogły przeglądać pozycje od swojej ostatniej wizyty.

Oprócz indeksu daty dodania w bazie znajdują się również inne, typowe dla baz bibliotecznych indeksy, jak autor, tytuł, słowo w tytule, seria, czy wydawnictwo. Same opisy książek są również uproszczone i zawierają niewiele więcej informacji, niż te w powyższych indeksach. Jednak dzięki temu, łatwo jest przeszukiwać tę bazę pod kątem konkretnych pozycji, czy serii.

Sam sposób rozsyłania listy dubletów jest również nieco inny niż poprzednio. Wystarczy do współpracujących instytucji wysłać adres internetowy do bazy dubletów, aby poinformować o możliwości

zamówienia dubletów lub o bieżącej aktualizacji stanu bazy. Z poziomu programu MAK WWW do obsługi bazy można w prosty sposób wydrukować interesujący fragment bazy. Dla instytucji, które nie posiadają dostępu do Internetu można zatem rozesłać papierową wersję bazy lub bazę w formie elektronicznej, np. na płycie CD z możliwością przeglądania stanu będącego dostępnym w chwili utworzenia płyty. Zamawianie pozycji odbywa się poprzez przysłanie list (elektronicznie lub tradycyjnie) zawierających numery inwentarzowe pozycji z bazy oraz ich tytuły (aby uniknąć ewentualnych pomyłek). Zamówione pozycje są usuwane z bazy podczas przygotowywania zamówienia do wysłania.

4. Wady rozwiązania

Wadą, w porównaniu z poprzednim systemem jest z pewnością obsługa bazy przy pomocy programu MAK. Przy uruchomieniu tej bazy konieczna była konwersja wszystkich dokumentów w programie MS Word, aby wszystkie, wcześniej opracowane pozycje, znalazły się w nowej bazie bez konieczności ponownego ręcznego wprowadzania. Wymagało to pewnego nakładu pracy, gdyż dokumenty tworzone w edytorze tekstowym mimo, że miały podobną strukturę, to jednak tworzone były przez różne osoby i jednak różniły się nieco od siebie. Niektóre z nich nie zawierały wszystkich danych, więc nie wszystkie dokumenty mogły zostać przekonwertowane automatycznie. Najpierw dokonana została zamiana z dokumentów Word na pliki tekstowe z polami oddzielonymi średnikiem. Potem przy pomocy arkusza kalkulacyjnego można było łatwo znaleźć te opisy, które różniły się w stosunku do dokumentu wzorcowego i ręcznie je poprawić. Poprawki polegały na uzupełnieniu brakujących pustych pól i ewentualnie zmianie kolejności pól na prawidłową, jeśli we wcześniejszym opisie była nieprawidłowa. Po tych zabiegach plik został przekonwertowany na format, który łatwo mógł zostać zaimportowany do bazy w systemie MAK. W przypadku bazy zawierającej ok. 2000 pozycji taka konwersja była uzasadniona, ale dla mniejszych fragmentów bazy – byłaby zbyt czasochłonna. Dlatego podjęto decyzję, iż nowe dokumenty będą opracowywane tylko przez program MAK i nie będą już tworzone listy dubletów w edytorze tekstowym. Jak zostało wcześniej wspomniane – część dubletów była opracowywana przez praktykantów, więc teraz nie było już możli-

wości, żeby dublety były opracowywane przez osoby, które pojawiały się w bibliotece na kilka godzin i nie znały wcześniej programu MAK. Jednak informacje o planowanym na kolejny rok zmniejszeniu (lub całkowitej redukcji) praktyk studenckich w Bibliotece Teologicznej zdecydowały o zatwierdzeniu i wdrożeniu tego systemu. W przypadku ewentualnego włączenia praktykantów lub wolontariuszy w prace można zastosować specjalnie przygotowane arkusze kalkulacyjne, z których po zebraniu większej ilości danych, można również i to w sposób prostszy niż wcześniej, dokonać konwersji i importu do systemu MAK. Rozwiązanie to zostało zaprezentowane na WZ FIDES, a następnie wdrożone przez Bibliotekę Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu.

5. Sklep internetowy

Po pewnym czasie pojawił się jednak kolejny pomysł na usprawnienie baz dubletów. Tym razem został on „zapożyczony” z innych instytucji, które w dość dużym stopniu obsługują obieg dubletów. Pomysł polegał na użyciu zamiast typowo bibliotecznego systemu baz danych bardziej popularnego i łatwiejszego w obsłudze dla niebibliotekarzy – sklepu internetowego.

Rozpoczęte zatem zostały poszukiwania odpowiedniego oprogramowania, które z jednej strony byłoby proste i funkcjonalne, a drugiej strony tanie, lub nawet darmowe. W pierwszym momencie wybór padł na system QuickCart, stosowany również w innych polskich instytucjach, które bazę dubletów udostępniają przez sklep internetowy. Jednak szacunkowe koszty licencji okazały się dość spore. Mimo, że oprogramowanie to w podstawowej wersji jest darmowe, to okazało się, że będzie potrzebny moduł do konwersji poprzedniej bazy danych, a on występuje tylko w najdroższej wersji sklepu. Poszukiwania trwały więc dalej. Pojawiło się kilka propozycji, głównie darmowych, jednak większość z nich była raczej nastawiona na wizualną promocję produktów i nie nadawała się do prezentowania listy książek lub czasopism.

Narodził się pomysł, aby samodzielnie przekonwertować bazę do sklepu QuickCart i korzystać dalej z wersji darmowej. Konwersja nie była jednak taka prosta. System QuickCart nie korzysta z tradycyjnej postaci bazy danych (jak np. MySQL wykorzystywany w innych systemach), lecz przechowuje dane w plikach na serwerze. Konwer-

sja powiodła się, lecz bez płatnego konwertera baz danych – jest procesem dość skomplikowanym wartym stosowania jedynie w przypadku dużej serii danych.

Rozwiązanie w postaci sklepu internetowego eliminuje dwie główne wady poprzedniego systemu, mianowicie po zamówieniu danej pozycji od razu znika ona ze sklepu. Nie ma więc problemu podwójnego zamawiania pozycji, co w poprzednim systemie mogło się zdarzyć, mimo że aktualizacja stanu była dokonywana w miarę szybko. Poza tym sposób obsługi sklepu dla osób nie znających systemów bibliotecznych jest bardzo prosty. Bibliotekarze też pewnie odczują poprawę komfortu pracy, gdyż interfejs jest bardzo wygodny i przejrzysty.

Kolejną zaletą jest możliwość pracy zdalnej. Nie ma konieczności pracy w sieci lokalnej, jak w przypadku systemu bibliotecznego, nowe pozycje mogą być opracowywane z dowolnego komputera mającego dostęp do Internetu. Nie jest wymagane żadne dodatkowe oprogramowanie, wystarczy przeglądarka internetowa.

Zaletą okazał się również, uznawany początkowo za wadę, brak indeksów. Dokumenty w bazie są przeszukiwane w całej treści opisu bibliograficznego, a nie tylko po określonych podpolach. W przypadku opracowywania dokumentów i ich zamawiania z drugiej strony przez bibliotekarzy – nie ma to może dużego znaczenia, a zastosowanie indeksów może nieco zawęzić wyniki wyszukiwania. Jednak dla osób nie mających wykształcenia bibliekoznawczego, indeksy czasami stanowią utrudnienie. Wobec krótkich opisów stosowanych w bazie przeszukiwanie całej treści dokumentu można to rozwiązanie uznać za zaletę systemu. Dodatkowo – pozwala to eliminować błędy stworzone podczas opisu, gdy błędnie zostanie przygotowany opis pozycji, np. nazwa serii trafiłaby do pola podtytuł. Dodatkowo, system dubletów oparty na sklepie internetowym automatycznie generuje listy zamówień, zarówno dla instytucji zamawiającej, jak i wysyłającej.

W trakcie przygotowywanie zamówienia książki najpierw trafiają do „koszyka”, więc cała lista jest widoczna, widać również ilość zamówionych już dubletów. Po wybraniu wszystkich pozycji przechodzimy do realizacji zamówienia i podajemy dane adresowe instytucji zamawiającej. Istnieje również możliwość założenia konta dla zamawiającego, dzięki czemu po zalogowaniu automatycznie uzu-

pełniane są dane do wysyłki, a ponadto jest widoczna historia zamówień.

Lista zamówionych książek, po wysłaniu zamówienia – pojawia się w systemie sklepu jako zamówienie. To zamówienie wystarczy wydrukować – i w ten sposób tworzona jest lista zamówionych dubletów, wraz z nazwą instytucji zamawiającej. To rozwiązanie pozwala zarówno szybko sporządzić listę w celu przygotowania w magazynie paczki z prawidłową zawartością, jak również opracowania dokumentacji związanej z wymianą.

Inne zalety pokrywają się z poprzednim rozwiązaniem, a są to np. wyświetlanie nowych pozycji w bazie, od razu, w chwili dodania lub edycji każdego z dokumentów, oraz dostęp do danych z dowolnego miejsca na świecie posiadającego dostęp do Internetu.

Możliwości dalszej konfiguracji sklepu są spore, lecz na początku przewidziane jest uruchomienie podstawowej funkcjonalności systemu. Dopiero, gdy w czasie codziennej pracy pojawią się jakieś pomysły na usprawnienie – będzie można przedyskutować ich sensowność.

Jak wiadomo, możliwości sklepu internetowego są dużo większe, więc sam sklep nie musi być ograniczony tylko do prezentacji dostępnych dubletów. Już istnieje pomysł, aby przy pomocy tego samego sklepu, w innym dziale, prezentować dorobek naukowy pracowników Wydziału Teologicznego. Dotychczas każda seria lub czasopismo naukowe albo mają swoją osobną stronę internetową, albo te numery, które są jeszcze dostępne w sprzedaży znajdują się na stronie internetowej wydawnictwa. Jednak prawie każde czasopismo lub seria jest w innym miejscu, a poza tym, numery archiwalne nie zawsze są widoczne. Zebranie wszystkich w jednym miejscu, ich prezentacja wizualna, wraz ze szczegółowym opisem każdej serii naukowej, czy czasopisma, oraz prezentacja każdego numeru – to doskonałe zadanie dla sklepu internetowego. Te pozycje oczywiście nie będą miały możliwości zamawiania, lecz będą łatwe do przeglądania zarówno poprzez hierarchiczne menu, jak i przy pomocy wyszukiwarki. Istnieje również możliwość dodawania do każdego z nich spisu treści w wersji elektronicznej. Jednak jest to kolejny element, który musi czekać na wdrożenie ze względu na brak osób do jego realizacji.

Jak widać – Biblioteka Teologiczna ma spore możliwości w dziedzinie wymiany dubletów i druków zbędnych. Jednak braki kadrowe znacznie ograniczają te możliwości. Nawet pomimo opisanych powyżej prób wsparcia poprzez systemy informatyczne tego procesu – konieczne jest element ludzki. Przygotowanie dubletów do wymiany wymaga ich opracowania, magazynowania, a następnie przygotowania paczek do wysyłki i sporządzenia dokumentacji. To wszystko wymaga jednak pracy konkretnego człowieka, i nie wszystko da się zautomatyzować. Jednak dzięki procesom informatycznym niektóre czynności stają się prostsze i wydajność całego systemu rośnie.